

тварин взагалі, так і на формування та морфологію їхніх рогів зокрема. Таким чином, нами було проведено порівняльний аналіз маси та окремих лінійних показників рогів лані з Біосферного заповідника “Асканія-Нова” та Азово-Сиваського НПП (табл.).

Аналізуючи дані таблиці ми приходимо до висновку, що роги “бірючанської” популяції лані за основними морфометричними промірами безсумнівно поступаються аналогічним показникам тварин з “Асканії-Нова”. R.J. Goss (1983) вказує, що роги лані можуть досягати довжини 2/3 метра. Разом з тим, С.В. Шостак (1990) наводить дані, з яких випливає, що вага рогів у лані досягає 3-4, а інколи навіть 5 кг. Навіть якщо врахувати, що автор має на увазі масу пари рогів, тоді і в цьому випадку можна впевнено говорити про депресію обох популяцій лані, в крайньому разі, за їхніми трофейними показниками.

Враховуючи той факт, що в наших дослідженнях ми мали справу лише зі скинутими рогами, які не можуть бути представленими як трофейні об'єкти, нам не вдалося уникнути деяких умовностей при попередній оцінці їхніх трофейних якостей (Положение об охотничьих трофеях в РФ, 1988). Зокрема, в нашій колекції відсутні роги, які б належали до однієї пари, тому ми не визначали їхні середні величини (довжин правого і лівого рогів, їхніх відростків, кола “розеток” і т.д.), а в кожному випадку брали за основу показники одного рогу, вважаючи, що другий ріг з пари був ідентичний за всіма промірами. Також при оцінці маси рогів, ми додавали 100 г – за відсутню частину черепа. Таким чином, виявилось, що середня трофейна оцінка рогів лані з о. Бірючого становить близько 90 балів (найбільші роги – 116,2 бали), що не “дотягує” навіть до “бронзи” (мінімум 160 балів) за шкалою визначення нагород мисливських трофеїв. І це – не враховуючи скидок за неправильний розвиток “лопат”, що спостерігається у більшості випадків. А. Фандеев, Е. Пивоварова (1987) та С.В. Шостак (1990) вказують, що у ланей дуже виражена індивідуальна мінливість рогів, особливо “лопат”, які за формою бувають цільними, роздвоєними, трикутними, витягнутими без відростків (“рибоподібні”), ромбовидними, розсіченими на багато частин (“гіллясті”). В окремих випадках роги можуть бути без “лопат”, з ледве помітними розширеннями на місці останніх (“кинжалоподібні”). Автори допускають такі роги до оцінювання їхньої трофейної вартості, але відмічають при цьому, що подібні дефекти значно її знижують (Фандеев, Пивоварова, 1987).

Наші дослідження форми “лопат” рогів лані виявили надзвичайне різноманіття їхніх деформацій. Варто від-

мітити, що 42 (37,5%) рогів за формою своїх “лопат” займають проміжне становище між категоріями або не відносяться до жодної з них. Разом з тим, найбільша кількість рогів за формою “лопати” має цільну структуру; їх частка серед досліджених становить 25,0% (28 екземплярів). Роги з роздвоєною “лопатою” складають 8,0% (9); з трикутною – 7,1% (8); “рибоподібною” – 5,4% (6); ромбовидною – 9,8% (11); “гіллястою” – 6,2% (7); “кинжалоподібною” – 0,9% (1).

Окремо треба наголосити на тому, що значна частка рогів лані з о-ва Бірючий взагалі не може підлягати трофейній оцінці, оскільки має деформації, не пов'язані з індивідуальною мінливістю “лопат”. Зокрема, це стосується відсутності другого відростку. За нашими дослідженнями, частка таких рогів у колекції становить 15 (13,4%). Окрім того, як вище вже згадувалося, у 4 (3,6%) рогів середній відросток зміщений на передній край “лопати”, що також надає право вважати їх значним відхиленням від норми.

Література

- Банников А.Г., Флинт В.Е. (1971): Жизнь животных. Млекопитающие или звери. М.: Просвещение. (6): 628.
- Бромлей Г.Ф. (1956): Экология дикого пятнистого оленя в Приморском крае. - Сб. мат. по рез-там изуч. млекопитающих в гос. заповедниках. М.: 51-74.
- Горегляд Х.С. (1971): Болезни диких животных. Минск: Наука и техника. 216.
- Домніч В.І. (2006): Сезонні зміни живлення лані європейської (*Cervus dama*) на степових територіях України. - Наук. вісник Національного аграрного ун-ту. К.: НАУ. 103: 70-75.
- Громов И.М., Гуреев А.А., Новиков Г.А., Соколов И.И., Стрелков П.П., Чапский К.К. (1963): Млекопитающие фауны СССР. М.-Л.: АН СССР. 2002.
- Положение об охотничьих трофеях в Российской Федерации - Энциклопедия охотника. ТОО «Можайск-Терра», 1998. 243-262.
- Размахнин В.Е. (1978): Европейская лань. - Крупные хищники и копытные звери. М.: Лесная промышленность. 220-229.
- Смаголь В.М., Стекленов Є.П. (2000): Развитие та морфологія рогів лані європейської (*Dama dama L.*) при напіввільному утриманні у заповіднику “Асканія-Нова”. - Вестн. зоол. 2 (14): 194-205.
- Треус В.Д. (1968): Акклиматизация и гибридизация животных в Аскании-Нова. К.: Урожай. 314.
- Фандеев А., Пивоварова Е. (1987): Лань - перспективный объект спортивных охот. - Охота и охотн. хоз-во. 3. 18-19.
- Штарев Ю.Ф. (1966): Результаты акклиматизации пятнистого оленя в Мордовской АССР. - Тр. Мордовск. гос. заповедника. Саранск. 3. 55-126.
- Шостак С.В. (1990): Лань в Белоруссии. - Лесн. хоз-во. 5. 46-48.
- Goss R.J. (1983): Deer Antlers. Regeneration, function, and evolution. New York: Academic Press. 317.

НАХОДКА ЮЖНОГО СОЛОВЬЯ В НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ

В.Н. Грищенко, Е.Д. Яблоновская-Грищенко
Каневский природный заповедник

13.06.2008 г. в ходе экспедиции по изучению географической изменчивости песни зяблика (*Fringilla coelebs*) на юге Украины на территории лесного за-

казника “Рацинская дача” (между селами Вознесенское и Малосоленое Вознесенского района Николаевской области) был обнаружен поющий самец южного

(западного) солов'я (*Luscinia megarhynchos*). Птиця держалась в кустарниках на северной опушке лесного массива возле дороги. Была сделана запись ее песни.

Южный соловей принадлежит к достаточно загадочным птицам. На территории Украины в настоящее время он гнездится только на юге Крыма и в западных областях (Гавриш, Боярчук, 2003). В прошлом же этот вид был распространен гораздо шире. Г. Гёбель (Goebel, 1879) находил его на гнездовании возле Умани, Н.О. Бурчак-Абрамович – в Житомирском районе (Шарлемань, 1935), Н.А. Зарудный (1892) и Сомов (1897) – в западной части Харьковской губернии. К.Ф. Кесслер в середине XIX в. встречал южного соловья под Киевом (Гладков, 1954).

Такие изменения распространения связаны с пульсацией ареала южного соловья. В Центральной Европе с 1830 по 1920 гг. произошло значительное снижение численности и сужение ареала, сменившееся затем очередным подъемом. Связываются эти флуктуации прежде всего с изменениями климата (Grüll, Fracasso, 1997).

Не учет динамики ареала привел к многочисленным противоречиям и неточностям в фаунистических сводках. Базирующиеся на старых данных утверждения оказывались не соответствующими действительности в новых условиях. Так, В.П. Храчевич (1925) пишет, что западный соловей является обычной гнездящейся птицей Подолья, особенно его западной части. В то же время Л.А. Портенко (1928) вообще не нашел этот вид в Подольской губернии. Н.В. Шарлемань (1935) критикует работы западноевропейских орнитологов, указывающих распространение южного соловья на север до Киева и Харьковской области. Н.А. Гладков (1954) благоразумно пишет, что распространение вида на территории Украины требует уточнения.

В последние десятилетия во многих странах Европы отмечается новая волна расселения южного соловья, чему как раз способствует потепление климата (Grüll, Fracasso, 1997; Snow, Perrins, 1998; Tomiałojć, Stawarczyk, 2003; Müller, 2008 и др.). Моделирование влияния изменений климата показало, что в Великобритании в ближайшие десятилетия можно ожидать рост численности и расселение вида (Wilson et al., 2002).

Вполне возможно, что эта тенденция затронула и территорию Украины, в пользу чего свидетельствует наша находка.

Происходит расселение южного соловья и в Крыму. Так, А.Н. Цвельх (2006) нашел его в нескольких местах на Керченском п-ве, хотя раньше этот вид там не встречался вовсе (Костин, 1983). Отмечен рост численности в районе г. Алушта (Аппак, 2002).

Чтобы проследить начавшийся процесс расселения, важно обращать особое внимание на появление южного соловья в местах, где он ранее не отмечался.

Литература

- Аппак Б.А. (2002): Новые сведения о сроках миграции и численности южного соловья в районе г. Алушта (Крым). - Беркут. 11 (1): 123-124.
- Гавриш Г.Г., Боярчук В.П. (2003): Соловейко західний. - Птахи України під охороною Бернської конвенції. Київ. 318-319.
- Гладков Н.А. (1954): Семейство дроздовые. - Птицы Советского Союза. М.: Сов. наука. 6: 398-399, 405-621.
- Зарудный Н. (1892): Птицы долины р. Орчика и около-лежащей степи. - Мат-лы к познанию флоры и фауны Рос. Империи. 1: 138-155.
- Костин Ю.В. (1983): Птицы Крыма. М.: Наука. 1-240.
- Портенко Л.А. (1928): Очерк фауны птиц Подольской губернии. - Бюл. МОИП. Отд. биол. 37 (1-2): 92-204.
- Сомов Н.Н. (1897): Орнитологическая фауна Харьковской губернии. Харьков: Тип. А. Дарре. 1-680.
- Храчевич В. (1925): Птахи Поділля. Огляд систематичний. Вінниця. 1-72.
- Цвельх А.Н. (2006): Элементы орнитофауны Горного Крыма в островных искусственных лесных массивах Керченского полуострова. - Вестн. зоол. 40 (3): 241-248.
- Шарлемань М.В. (1935): Зоогеографічні нотатки. - Зб. праць Зоол. музею. 15: 27-38.
- Goebel H. (1879): Die Vögel des Kreises Uman, Gouvernement Kiew, mit besonderer Rücksicht auf ihre Zugverhältnisse und ihr Brutgeschäft. - Beitr. zur Kenntniss des Russ. Reiches und der angrenzender Länder Asiens. Zweite Folge. 2: 1-238.
- Grüll A., Fracasso G. (1997): Nightingale. - The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London: T. & A.D. Poyser. 516-517.
- Müller F. (2008): Die Nachtigall *Luscinia megarhynchos* – ein neuer Brutvogel im sächsischen Vogtland. - Orn. Mitteilungen. 60 (5): 170-176.
- Snow D.W., Perrins C.M. (1998): The Birds of the Western Palearctic. Concise edition. Oxford-New York: Oxford Univ. Press. 2: 1009-1694.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. (2003): Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław: "pro Natura". 2: 441-870.
- Wilson A.M., Henderson A.C.B., Fuller R.J. (2002): Status of the Nightingale *Luscinia megarhynchos* in Britain at the end of the 20th Century with particular reference to climate change: The population level may be unchanged but the range has contracted. - Bird Study. 49 (3): 193-204.

ЧИСЕЛЬНІСТЬ ГІДРОФІЛЬНИХ ПТАХІВ У ЛИПІВСЬКОМУ ОРНІТОЛОГІЧНОМУ ЗАКАЗНИКУ (ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСТЬ) ВОСЕНИ 2006–2008 рр.

М. Н. Гаврилюк, М. М. Борисенко, О. В. Ілюха

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, Броварківський НВК

Ліпівський орнітологічний заказник – один з найважливіших для водно-болотних птахів об'єктів природно-заповідного фонду Черкаської області. Він був створений у 1974 р., займає площу 4500 га акваторії Кременчуцького водосховища у трикутнику с. Кедина Гора – с. Чапаївка – ст. Панське (Золотоніський район) (Природно-

рений у 1974 р., займає площу 4500 га акваторії Кременчуцького водосховища у трикутнику с. Кедина Гора – с. Чапаївка – ст. Панське (Золотоніський район) (Природно-